

425. Visegrád, Szent András monostor

(Pest megye) Ő, Á

A monostor régészeti kutatását 2001 óta végezzük. Az ásatás első két évében a templom feltárásán dolgoztunk, az idei évben a kolostornégyszög kutatását végeztük el.

A kolostornégyszög és a templom területén a kutatási lehetőségeket erősen korlátozta a romok helyére az 1920-as években épült, ma romos állapotban álló Latinovits-villa, valamint a park fái és az egykori kolostorudvar helyén épült szökőkút. Ennek megfelelően elsősorban a villa előtt húzódó út és a kerti sétányok területén nyithattunk kutatóárkokat. Egyedül a nyugati szárny területe volt nagyobb szabad felület, ahol lehetőség volt egy összefüggő, nagyobb felület kibontására. Ezen adottságok miatt teljes feltárást ugyan nem tudtunk végezni, de a kutatható területeket megvizsgáltuk, a középkori épületmaradványok állapotát felmértük, és tisztáztuk a kolostor építéstörténetét.

Az eddigi régészeti kutatás nem terjedt ki a kolostor külső területére, ahol a gazdasági épületek, udvarok feltételezhetők. Ezek helye a délről és keletről szomszédos területeken képzelhető el.

2003-ban a munkát két szakaszban, július 14–25., illetve augusztus 18.–szeptember 10. között végeztük.³⁵ (Lásd az illusztrációt a 320. oldalon!) A templom déli fala középső szakaszának pontos nyomvonala, illetve a 11. és 14. századi falszakasz közti váltás helye a tavalyi ásatás során tisztázatlan maradt. Ennek vizsgálatára nyitottuk a 2003/2, 4, 6 kutatóárkokat. A nyugatra eső 2003/2 árokban a déli templomfal kiszedett alapozási árkában a 11. századi alapozásra jellemző agyagba rakott patakaviccsokat találtunk. Ez a patakavicssor folytatódott a szomszédos 2003/6 árokban, az alapozási árok közepéig, itt azonban habarcsos kőalapozás maradványaival folytatódott. Ebben az árokban nem értük el az alapozás déli falsíkját, az a kutatóárok határánál délebbre húzódhat. Az alapozási árok alja kelet felé minden árokban egyre magasabban húzódott. A legkeletebbi, 2003/4 kutatóárokban az alapozási árok vágott egy gödröt, amelynek csak lekerekített derékszögű sarka esett a kutatóárok területére. A gödör – talán gödörház – betöltéséből őskori és 11. századi kerámia és bronztöredék került elő. A feltárt jelenségek alapján megállapíthattuk, hogy a templom területén még a 11. sz. közepi templomépítkezést megelőzően voltak objektumok. Maga a 11. századi templomfal a gótikus fal nyomvonalán haladt, de keleti felét a gótikus periódusban elbontották és újjáépítették.

A kolostor területén elsődleges célunk a román kori kolostorépület, vagy épületek felkutatása, illetve a 19. századi felmérésről ismert gótikus kolostor periodizálása volt. A 2003/1 szelvényvel a kerengő északi szárnyát vizsgáltuk meg, ott, ahol elképzelhető lett volna egy ro-

mán kori keleti kolostorszárny. Ilyen, a templomhoz csatlakozó kolostorszárny létét sikerült cáfolnunk. A szelvényben csak a gótikus kerengőfal teljesen kiszedett alapozási árkát tártuk fel, illetve mellé ásott melléklet nélküli sírokat (2003/1, 2, 3, 4, 5 sírok). A szelvény keleti végében, a kerengő padlójának fektetőhabarcsa alatt paticsréteg jelentkezett. Ennek vizsgálatára később K felé kibővítettük a szelvényt. A bővítés területén, közvetlenül a fektetőhabarcs-réteg alatt két, andezittufa lapokkal körülrakott sírt találtunk. A déli sírnek csak az északi széle esett a szelvény területére, így feltárni nem tudtuk, de azt megállapíthattuk, hogy fedő kőlapjai is a helyén vannak. A sír nyugati végét a kerengőfal alapozási árkával elvágták. Az északi sírnek csak a nyugati és a déli fala maradt meg, ez utóbbi is sérülten, ugyanis az eredeti sírt (2003/9) későbbi beletemetkezésekkel (2003/10, 11, 12, 13 sírok) megcsonkították. Az egyik sír ezek közül a többire merőleges, D-É tájolású volt. A kőfalazatú sírok vágták az agyagos altalajt fedő paticsréteget. Elképzelhető, hogy a paticsréteg ahhoz a 11. századi, a kolostort megelőző településéhez tartozik, amihez a 2003/4 kutatóárokban talált gödör is.

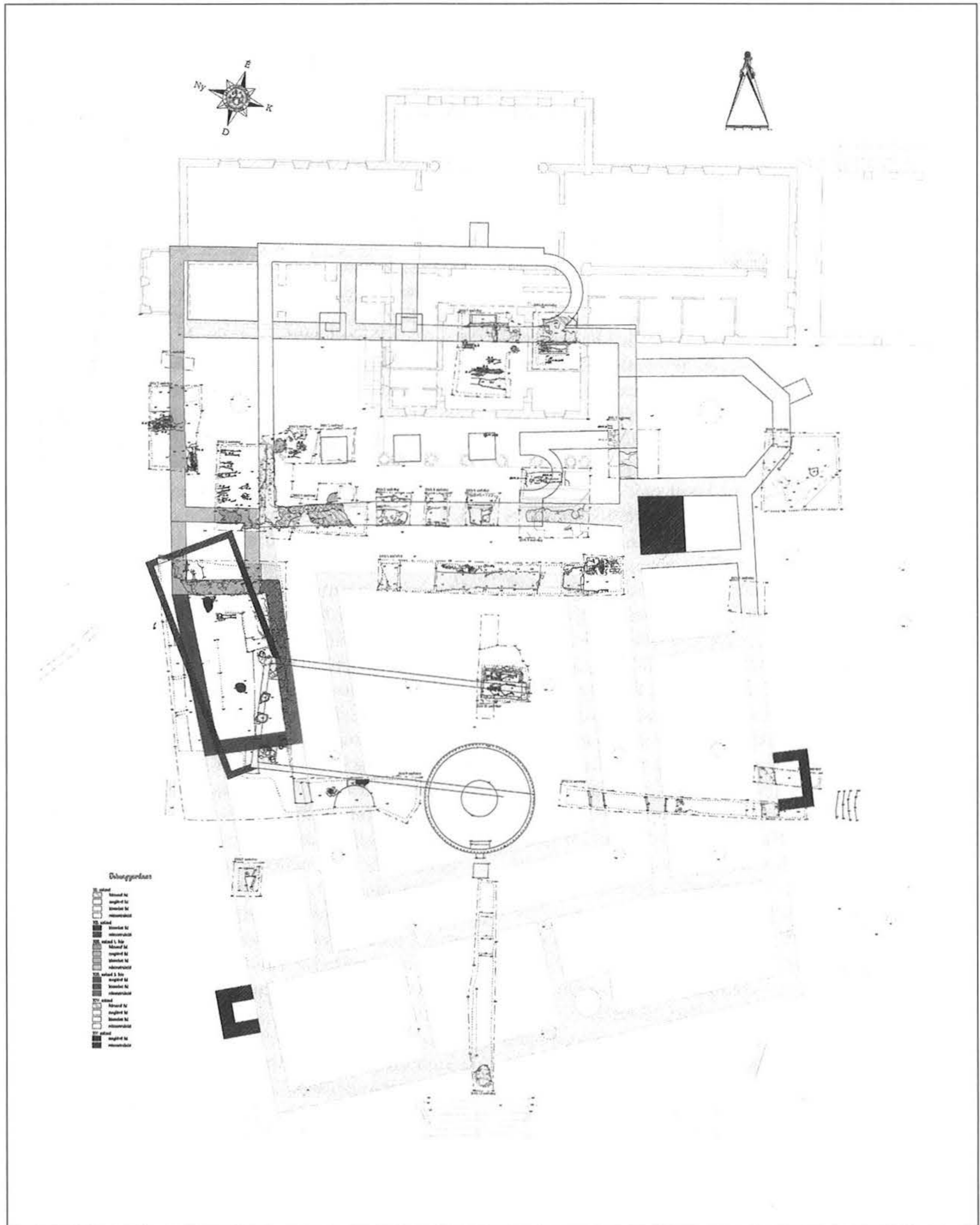
A 2003/7 kutatóárkot a 19. századi ásatás alaprajzán a keleti szárny külső homlokzatán jelölt négyzetes helyiség, feltehetően árnyékszékakna vizsgálatára nyitottuk. Az építmény falai feltűnően jó állapotban maradtak fenn. Az akna belső síkján téglaburkolatot és cementes vakolatot találtunk, a keleti és nyugati falon pedig egymással szemben egy-egy vaskampót. Az akna betöltése épületomladék volt. Az árok szűkössége miatt nem értük el a betöltés alját. A megfigyelések arra valának, hogy az aknát a 19. századi feltárást követően kitisztították, helyreállították és feltehetően újra árnyékszékaknának használták egy ideig.

A 2003/7 árok mellett nyitottuk meg a 2003/11 kutatóárkot, amellyel a kolostor keleti szárnyát vágtuk át. Az árokban előkerült a kerengőfal, valamint a kolostorszárny keleti és nyugati, kiszedett falainak alapozási árka. Az épületszárnyon belül, a nyugati fal közelében kevert épülettörmelék réteget találtunk, de gödör, vagy járószint nem volt megfigyelhető.

A déli kolostorszárny vizsgálatára nyitottuk a 2003/12 kutatóárkot. Előkerült benne a kolostor déli fala, de a külső falsík az árkon kívül esett, így a falvastagságot nem tudtuk megállapítani. Az északi fal feltételezhető helyén egy nagy beásást találtunk, amelyet kövek töltöttek ki, de a kövek között nem volt habarcs. Feltehetően itt a fal nyomait ez a később kövekkel betöltött gödör pusztíthatta el.

A kerengőudvar északi felének vizsgálatára nyitottuk a 2003/10 kutatóárkot. Az árokban két, egymás mellé épített falazott sír került elő. Elsőként az északabbi, 2003/7 sír készülhetett el. A nagyméretű vasszögekkel összeállított koporsó és a sírgödör fala közé habarcsba rakott, törtkőfalat helyeztek. A délebbi, 2003/8 sír később készült, lebontva vele a másik sír déli falát. Az új sír a régivel mélyebb volt, a másikhoz hasonlóan nagy

35 Az összesítő rajzot Vajda J. György készítette, tartalmazza a 2001–2003 között végzett munka eredményeit.

Visegrád, Szent András monostor
Összesítő alaprajz 2001-2003

vasszögekkel összefogott koporsóját andezittufa-lapokkal vették körül, majd a sírgödör széle és a kőlapok közötti területet habarcsba rakott törtkővel töltötték ki. Felűnő volt a sírban elhelyezkedő csontváz. Koponyájának bal halántékát betörve találtuk, végtagjai természetellenes pózban széttárva, ujjai görcsösen behajlítva kerültek elő. A koporsó szokatlanul nagy méretei, úgy tűnik, a csontváz különös testhelyzetéhez igazodtak. Feltehetően a hullamerevség beállta miatt nem tudták a halottat a szokásos pózban a sírban elhelyezni, és ezért különleges koporsót kellett készíteni számára. A sírokban melléklet nem volt, betöltésük tetején egy 11. századi kerámiatöredék került elő, ennek helyzete azonban lehet másodlagos is, így a sírok korára információt nem nyújt. A délebbi sír lábánál, a metszetsfalban egy kővel körülrakott cölöplyuk jelentkezett, amelyet megkerült a sír falazata, így a sírnál korábbinak tarthatjuk. Feltehetően ahhoz a korai faépülethez tartozhatott, amelynek nyomai a 2003/8 szelvényben kerültek elő.

A 2003/3 szondát és a 2003/5 kutatóárkot a nyugati kolostorszárny vizsgálatára nyitottuk, majd dél felé kibővítettük a kerengőudvar nyugati felének vizsgálatára. A területen feltárt legkorábbi objektum egy faépület nyugati fala volt. Az épület délnyugati sarkán egy habarcsba rakott patakkavicsokból falazott négyzetes pillér alapozását tártuk fel. Egy hasonló pilléralapozás alapján vékony habarcsrétege előkerült az épület északnyugati sarkában is. Az északnyugati pillér északnyugati sarka előtt egy cölöplyukat találtunk. A két kőpillér között közepén, a pillérek nyugati síkja előtti vonalban két másik, kővel körülrakott cölöplyuk került elő. E maradványok alapján egy boronafalas épületet képzelhetünk el, amelynek bejárata a nyugati homlokzat közepén nyílt. Itt az ajtószárakként alkalmazott cölöpökbe zsilipelhették be a boronagerendákat. Az épület tetőszerkezetét tarthatták a boronafal belső sarkaiba épített kőpillérek. Az északnyugati sarokban feltárt cölöplyuk talán egy későbbi megerősítés, illetve egy később ide csatlakoztatott fafal nyoma lehet. Amennyiben ehhez az épülethez tartozott a 2003/10 árokban talált cölöplyuk, akkor az épület egy viszonylag hosszú, K–Ny tengelyű, azaz a templommal párhuzamos építmény volt, amelynek bejárata a rövidebb oldal közepén nyílt. Az épület elhelyezése és formája alapján a bazilita kolostor trapedzájával azonosítható. Ehhez az épülethez kapcsolható leletanyag nem került elő, de korát a terület relatív kronológiájának segítségével nagy valószínűséggel a 11. századra határozhatjuk meg. Az épület alatt nagyrészt a löszös, agyagos altalaj húzódott, de ennek szintjében a nyugati homlokzat előtt, részben az ajtó cölöplyukai alatt is habarcsszemcsés feltöltés húzódik. Ez arra vall, hogy a faépületet egy kőépület – talán a templom – építésével párhuzamosan emelték.

Később, a második építési periódusban, egy másik faépületet készítettek, amely a korábbi faépület nyugati homlokzatához kapcsolódott tompaszögben. Az új szárny keleti fala egy árokként került elő, amelyet vas-

tag faszenes, szemetes réteg töltött ki. Az árok északi végében egy kővel körülrakott cölöplyukat találtunk. Az árok betöltéséből számos apró freskótöredék és nagy mennyiségű 12. századi kerámia került elő. A 2003/5 kutatóárkokban, a harmadik építési periódus kőfalaival elvágott tűzhely átégett padkájában ugyanilyen kerámia volt. A feltárt faszerkezetű fal a korábbi faépület északi falának végéhez csatlakozik az északnyugati sarok mellett. Esetleg ezzel az épülettel függhet össze a korábbi épület északnyugati sarka mellé ásott cölöplyuk is. A faszerkezetű nyugati szárny belső területén két, kővel körülrakott cölöplyukat tártunk fel, amelyek a faszerkezetű keleti fallal párhuzamosan állnak, és a korábbi faépület délnyugati pillére felé mutatnak. Ezek feltehetően az egykori épület középtengelyében állhattak. Az épület nyugati falának nem maradt nyoma, ugyanis feltételezhető helyén a nyugati kolostorszárny kőfalának alapozási árka húzódik.

A második periódushoz tartozhatott talán az a kővel körülrakott, átégett cölöplyuk, amely a 2003/9 kutatóárkokban, az első periódusú faépület vonalától délre került elő.

A második periódusú faépület pusztulását feltehetően tűzvész okozta, erre utal legalábbis a nyugati fala helyén talált faszenes betöltés, illetve a déli cölöplyuk átégése. A terület elplanírozása során kerülhetek a feltöltésbe a freskótöredékek, amelyeket a templom felújítása során verhetek le a falakról.

A nyugati szárny harmadik építési periódusa a templom – a tavalyi ásatás során II. András pénzével datált – előcsarnokának építésével függ össze: falai az előcsarnok falaival kötésben vannak, anyaguk, fehér habarcsuk azonos. Még tavaly megfigyeltük, hogy az előcsarnok falaival egybe van építve a nyugati szárny akkor feltárt keleti falának indítása. Idén feltártuk e fal folytatását, illetve azt a nagyjából négyzetes helyiséget, amelyet e fal alkotott az előcsarnok déli oldalán. E helyiség közepe táján a járószintbe mélyedő, lapos, átégett, paticsos betöltésű gödör került elő.

A negyedik építési periódusban a négyzetes helyiség keleti falát a járószintig visszabontották, és helyette egy sokkal sekélyebb alapozású, a korábbival hegyesszöget bezáró új falat emeltek, amelyet dél felé, az első periódusú faépület délnyugati pillérének vonaláig folytattak, majd ott derékszögben nyugat felé befordítottak. Az új falba válaszfalként bekötötték a harmadik periódusú kőépület meghagyott déli falát. Az új nyugati szárny nyugati homlokzati falának csak az alapozási árkat találtuk meg. Ez az árok azonban sokkal mélyebb, mint a nyugati homlokzati fal alapozása, ennek oka feltehetően a nyugat felé erőteljesen süllyedő terepszint lehetett. A negyedik építési periódus kolostorépülete egy téglalap alaprajzú, sekély alapozásai miatt alighanem földszintes kőépület lehetett. Keltezésére nem volt semmilyen régészeti támpontunk, az 1221 körülre datálható harmadik, és az 1330-as évekre datálható ötödik periódus közé kell helyeznünk, talán az 1250-es évek-

re keltezhetnénk, és a tatár pusztítás utáni hevenyészett újjáépítés emlékeként értelmezhetjük.

Az ötödik építési periódusban a negyedik periódus kőépületét toldották meg dél felé. A szelvénybe az épület keleti homlokzati falának egy rövid szakasza esett csak bele. Ennek alapozása jóval mélyebb volt a negyedik periódus alapozásánál. A nyugati falat ezen a területen egy újkori meszesgödör elpusztította, így vizsgálni nem tudtuk. Távolabb a 2003/3 szondában bukkanunk csak rá alapozási árkának egy 20. századi villanykábel által nagyrészt elpusztított csekély maradványaira. Az épületszárny előtt húzódó kerengőfolyosó kiszedett alapozási árkát találtuk meg a 2003/9 kutatóárokban. E fal elbontása és alapozásának kitermelése után fölé, kissé eltolt tengellyel egy másik fal épült. Ez talán a 15. sz. végi kerengőátépítés során készülhetett. Feltehetően az ötödi periódus, tehát a nyugati szárny mélyebb alapozású, így alighanem emeletes déli folytatása, a kolostornégyszög kiépítésével együtt történt, és az 1330-as évekre datálható.

A nyugati szárny belsejében egy melléklet nélküli sírt tártunk fel. A sír igen magasan feküdt, ezért lehetséges, hogy már a kolostor romjai közé történt török kori betemetkezés volt. A sír lábrészét egy árok pusztította el. Ez az árok nagyjából a nyugati kolostorfal irányát követte, de annak alapozási árkánál sekélyebb volt. Feltehetően Czobor Béla egyik 19. századi kutatóárka lehet. A 2003/9 kutatóárokban egy vasbetonlemezzel lefedett kutat találtunk közvetlenül a kerti út burkolata alatt. E kút valószínűleg a kolostorromok közé épített 19. sz. végi–20. sz. eleji ház kútja volt, amit az 1920-as években, a villa építésekor és a park kialakításakor fedtek le.

A kutatás eredményeit összefoglalva, a kolostor alapítása előtt a területen szórványosan fellelhető őskori leletek által igazolt történelem előtti telep után a 11. sz. első felében jött létre az első középkori település. Az I. András király által a 11. sz. közepén alapított bazilita kolostor építése során elsőként a templom és tőle délre, egy vele párhuzamosan álló, faszerkezetű trapedza készült el. A szerzetesek celláinak nem kerültek elő maradványai. Később a trapedza és a templom nyugati homlokzatát egy másik faépülettel kötötték össze. Ez a bővítés esetleg összefügghet Szt. László jelentős adományával, amelyben a kolostornak adta a visegrádi rév jövedelmét. Amikor 1221 körül a bencések átvették a rendházat, a leégett faépületeket lebontották, és helyette a templom elé kőből előcsarnokszerű épületet emeltek, amelyet dél felé egy négyzetes helyiséggé bővítettek ki. Elképzelhető, hogy a kolostor lakóépülete maga az előcsarnok, illetve annak emeleti tere lehetett, a déli négyzetes helyiség pedig – a benne előkerült nagyméretű tűzhely alapján – talán konyhaként értelmezhető. Ezt az épületet átépítve később egy földszintes szárnyal dél felé megtoldották. E munkákra esetleg a tatár pusztítást követő renoválás kapcsán kerülhetett sor, amely összefügghetett IV. Béla 1257-es oklevelével, amelyben megerősítette Szt. László adományát, illetve Mária ki-

rállyal 1260-as adománylevelével, amelyben (Pilis)Marótot juttatja a monostornak. A kolostor nagy átépítésére 1333 és 1342 között került sor. Ekkor építették át a templomot, és ekkor alakították ki a kolostornégyszöget, amelybe belefoglalták a 13. századi nyugati kolostorszárnyat is. A kolostor kerengőjét 1493 után építhették újjá, mikor a pálosok átvették a rendházat, és Bakócz Tamás támogatásával felújították az épületet.

BUZÁS GERGELY

426. Visegrád, Várkert

(Pest megye) LT, Á

A 2002-ről 2003-ra halasztott munka célja a Sibrikdombon keresztül a Mogyoróhegy, illetve Fellegvár irányába vezető út jobb oldalán lévő, a Duna felé lejtő dombháton a 2000–2001 években feltárt településrész területének szisztematikus kutatása volt.

A 2003. május 7. és június 30. között végzett ásatás során kb. 500 m² felületen, a domb K-i felét kutattuk meg az É-i, illetve a K-i lejtőn húzódó bozótsávig. Három ház, 7 szabadban lévő kemencét, 1 gödröt, 1 vastartalmú kőzettel és vassalakkal telített gödröt, 1 felszíni objektumot, nagy kiterjedésű vízelvezető rendszert tártunk fel.

A lelőhely jellemzője, hogy az erózió miatt az objektumok feltájtja, illetve az Árpád-kori járószint a mai felszínhez képest igen magasan, 20–40 cm-re húzódik. A domb D felé emelkedő részén a sárgás-szürkés altalajt Árpád-kori, világosbarna feltöltődés fedi, ebben rajzolódhatnak ki az objektumok elválásai. A domb ÉÉK-i lejtőjén, illetve a vízelvezető árkokban a víz által lehordott apró kőréteget találtunk.

A korai falvak jellemző leletei kerültek elő itt is: átlatsont, kerámia, vastárgyak. A kerámia zöme – a régebbi, Méri-, Kovalovszky-féle ásatás cserépanyagához képest – későbbi, 12–13. századi vékonyfalú világos barna, szürke kihajló, profilált peremű darabok, amelyek jól köthetők a III. Béla érmekhez és más kései leletekhez.

Az ideai ásatás legkiemelkedőbb lelete egy öntött bronzkereszt, Krisztus-ábrázolással (a fejrészt levágták), amely egy felszínen levő objektum és gödör között az Árpád-kori felszínen III. Béla bizánci típusú érmével és egy aranyozott bronz csattal együtt került elő. Több kollégával – Kovalovszky Júlia, Lovag Zsuzsa, Kiss Etele – konzultálva, a hazai anyagban unikális példányt bizánci előkép után a 12. század közepén készült darabnak határoztuk meg.

A vízelvezető árkokat a házak mellett a domb lejtő felé szakaszosan ásták „V”, illetve félkör átmetszetben, változatos mélységben.

Az É-i domb lejtőn több négyzetméteres felületen vörös vastartalmú kőréteg alatt ovális gödörben kövek mellett vassalakkok kerültek elő. A jellegzetes leletek (szerszámok, félkész termékek stb.) híján a minták vizsgálata alapján alkothatunk képet az ipari tevékenységről.